

Bourgondisch Wijk bij Duurstede

DOOR FRANK FLIPPO

Wijk bij Duurstede bevestigt, dat wie in Nederland middeleeuws stedenschoon zoekt, in de provincie Utrecht aan zijn trekken komt. De Dom, de Amersfoortse Koppelpoort en Muurhuizen, maar ook Wijk met zijn Kasteel Duurstede mag er wezen. Utrecht was in de late middeleeuwen het belangrijkste Noord-Nederlandse gewest. Daardoor werd hier destijds drukker gebouwd dan elders. Zo vind je in Langbroek, vlakbij Wijk, de grootste concentratie middeleeuwse kastelen van Nederland. De kasteeltorens, de molen van Ruysdael en de vele oude huisjes van 'Wijk' doen nog altijd horden mensen besluiten dat ze liever hier in een nieuwbouwwijk gaan zitten dan in, pakweg, Dronten. Een Bourgondisch dagje uit.

Bourgondisch tafelen in een middeleeuws kasteel, oorstrelende harpen luitklanken en een wandeling onder deskundige leiding door het oude Wijk bij Duurstede, dit aantrekkelijke programma bood de Vereniging Oud-Utrecht tegen een bescheiden bedrag aan, en zo nam ik op een zondagmiddag de bus naar deze oude stad aan Kromme Rijn en Lek. Na een omweg door grote nieuwbouwwijken, geen ervan ouder dan dertig jaar, stopt de bus bij een pleintje. Boven de huizen

van David van Bourgondie, bischop en landsheer van Utrecht. David was ambitieus, maar heeft mede daardoor veel betekend voor Wijk, daarom is deze Wijkse Oud-Utrecht dag aan hem gewijd.

MUNTSLAG

Met koffie en koek beluisteren we in de harde kerkbanken een lezing over het lange tijd zeer belangrijke Wijkse muntgeld. Er zijn eigenlijk drie Wijk bij Duurstede:

tal van oude gebruiken. Na bijna zeshonderd minder belangrijke jaren, kreeg Wijk onder David van Bourgondie in 1455 opnieuw een muntslag. Ter gelegenheid van het 700-jarig bestaan van Wijk bij Duurstede als Stad zal volgend jaar in Wijk een gelegenheidsmunt worden geslagen. Wijk geeft dan ook een histori-

< Met Oud-Utrecht aan het Middeleeuwse maal

niemand kwam erdoor. Hij stelde ook een hoger rechtcollege in, waarbij mensen in beroep konden gaan die ontevreden waren met de vonnissen van lagere overheden. Ook op andere terreinen stelde hij paal en perk aan de heerszucht van lokale tirannen. Het resultaat was dat Davids Bourgondische hof tot in de verre omtrek van Wijk of Utrecht een grote uitstraling uitoefende op het culturele leven...

En hier dwaalt mijn aandacht af, want de man die dit voorleest, praat binnensmonds en hoest feit na feit na feit op. De hele muur achter de preekstoel is overdekt met een tekst uit de Bijbel, in prachtige lichtblauwe gekalligra-

eigenlijke burcht. Op de brug heet het middeleeuwse muziekgezelschap Ghoet ende Fyn ons welkom met dans en zang en kruipt tijdens de lunch gezellig in het metersbrede raamkozijn van de burchttoren om ons verder te vermaken.

Lange tijd staan we in de rij op de nauwe wenteltrappetjes naar de gelagkamers, want wij hebben slecht ter been zijnde Oud-Utrecht-leden voor ons. 'Loop jij maar door naar de bovenste zaal, jij bent nog jong', zeggen ze als ik bij de deur kom. Heerlijk, weer eens de jongste te zijn in een gezelschap. Boven in de burchttoren wacht ons de Bourgondische gastronomie met ragout, stukken

oude stad aan Kromme Rijn en Lek. Na een omweg door grote nieuwbouwwijken, geen ervan ouder dan dertig jaar, stopt de bus bij een pleintje. Boven de huizen zie je de oude torens al de hoogte in steken, daar moet je dus zijn. Een fietspad loopt die kant uit. Al snel passeer ik een gracht en loop door een oud steegje. Met elke stap stijgt de anciënniteit en in een ommezien sta ik op de Markt, het hart van het oude Duurstede, recht voor de Grote Kerk. Aan de buitenkant is het een middeleeuwse kathedraal. De gotische toren is gemodelleerd naar de Utrechtse Domtoren, alleen heeft hij het zonder een echte spits moeten stellen. Wijk moest het doen met alleen het onderstuk, dat wel hoger uitviel dan voorzien. De grote boog boven de poort en onder de bisschopskapel, het robuuste uiterlijk en de diepe, galerijachtige gotische nissen in de tweede geleding, verwijzen naar de macht en het aanzien

Met Rome en rook beluisteren we in de harde kerkbanken een lezing over het lange tijd zeer belangrijke Wijker muntgeld. Er zijn eigenlijk drie Wijk bij Duurstedes: het moderne nieuwbouw-Wijk, het laatmiddeleeuwse Wijk van David van Bourgondie, en het vroegmiddeleeuwse Dorestad, de belangrijkste van de drie. Dorestad was een handelsplaats van formaat die tot in York en Zuid-Zweden bekendheid genoot, en de eigen munten met de naam Dorestad erin geslagen, zijn tot in Rusland teruggevonden. Voorbeelden van Dorestad vind je in Museum Dorestad, en in het park van het Amersfoortse stadsdeel Schothorst. Een oude Dorestadse boerderij is daar tot in detail nagebouwd. De Dorestadse, vroegmiddeleeuwse manier van leven wordt vandaag voortgezet door de Dorestad-sibbe, een 'living history' groep die verschillende locaties en evenementen opluistert in lange gewaden en met

Van Wijk bij Duurstede als Stad zal volgend jaar in Wijk een gelegenheidsmunt worden geslagen. Wijk geeft dan ook een historische topografische kaart uit en er komt een muziektheatervoorstelling naar Jan Terlouw's Koning van Katoren. Via allerlei politieke spelletjes kwam de bastaardzoon David van Bourgondie in Utrecht aan de macht. Utrecht was toen een zelfstandige staat, die bestond uit de provincie Utrecht, Overijssel, Drenthe en de stad Groningen. Er moest heel wat druk en overreding aan te pas komen om deze weinig heilige man hier bisschop en kerkvorst te laten worden; David was vooral staatsman en zijn rijkelijke intocht in 1456 deed eerder denken aan de intocht van een prins in de stad van zijn overwinning, dan aan de processie van een geestelijke. Utrecht en vele andere steden hadden zich hevig verzet tegen zijn benoe-

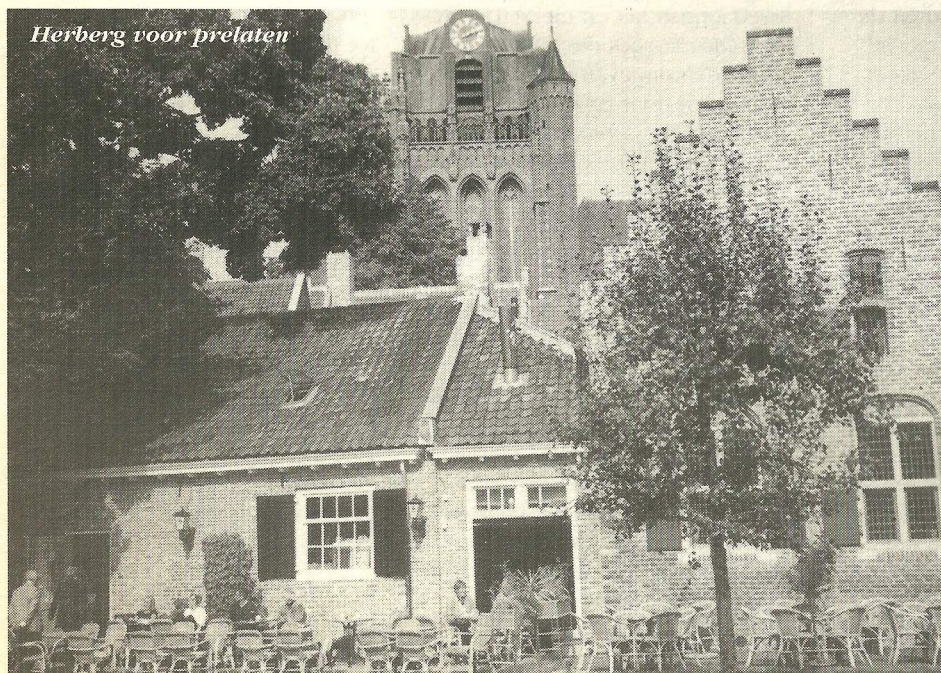
ming. Davids vader Philips stuurde zelfs een Bourgondisch leger op Deventer af om het verzet te breken. Onderweg werden de soldaten belaagd door woedende Veluwers die alles aanvielen wat er maar een beetje Frans uitzag... Toch had David ook bewonderaars. Niemand minder dan Erasmus preekt hem postuum, omdat hij ernst had gemaakt met de officiële kerkelijke examens voor de geestelijke ambten. David examineerde 3000 geestelijken,

prakt binnensmonds en moest het na feit na feit op. De hele muur achter de preekstoel is overdekt met een tekst uit de Bijbel, in prachtige lichtblauwe gekalligrafeerde letters. En middenin de zee van sober protestants wit zie ik tot mijn verbazing een adellijk uitzien figuur met een harp, geflankeerd door twee bazuinblazende engelen. Heuse engelen. Heeft men die vergeten aan diggelen te slaan tijdens de Beeldenstorm? Volgens een oude Wijker ligt het anders: toen de protestanten deze kerk in beslag namen, werden natuurlijk alle heiligenbeelden en engelen verwijderd. Maar met de engelen was iets vreemds aan de hand: hoe vaak men die ook uit de kerk haalde, de volgende dag stonden ze gewoon weer op hun plaats. Bewaking, de beelden ver weg brengen, zelfs kapotslaan hielp niet: elke volgende dag stonden ze weer op hun vertrouwde plekjes in de kerk. De allerlaatste engelen die we anno 1999 aantreffen boven het kleine orgel bij de preekstoel, heeft men waarschijnlijk maar gelaten waar ze waren. Het wordt stil, de man is opgehouden met praten. Een harpiste brengt na de lezing met haar ingetogen klanken de bekoring van een bebloemde middeleeuwse binnenplaats in gedachten.

KASTEEL

Na uren luisteren is het fijn om vanuit die kille spelonk, waar het vocht in je botten trekt, het warme zonlicht in te lopen. De terrassen zitten vol. Het liefst strijk ik neer, maar in het kasteel wacht ons een Bourgondische lunch. Door de Voorstraat en door het smeedijzeren hek, de slotgracht over en het romantische Zocherpark door dat eromheen ligt, dan de lange ophaalbrug over naar de

eens de jongste te zijn in een gezelschap. Boven in de burchtoren wacht ons de Bourgondische gastronomie met ragout, stukken rookvlees, peulen en penen opgediend in een soort kloostermop, een hol rond volkorenbrood dat dient als bord. Het eten schep je in de holte, het kapje dient als lepel. Sommige roepen luidkeels om een lepel en dat ze niet meedoen aan die 'flauwekul', anderen, waaronder ik, eten per ongeluk hun halve lepel op. Bospeen kauwend, verlaten we de oude toren en volgen onze gids naar de bezichtiging van een woonhuis in de Voor- of Volderstraat, een van de oudste straten in Wijk.. Omdat onze gids de eigenaar persoonlijk kent, mogen we mee met een prive-rondleiding. Een krent in de pap. De eigenaar begint met het middeleeuwse keldergewelf. 'Een hoop vocht, maar de aanne-mer heeft me verzekerd dat dat te verhelpen is', vertelt hij. Veel middeleeuwse huizen in Wijk lagen een eindje boven straatniveau. Bij overstromingen liepen dan alleen de kelders onder water. In de opkamer wijst hij aan hoe vroegere muren hebben gezeten, hoe van twee huizen een is gemaakt en hoe het huis 'bepaalde meubelstukken niet wil'. Met andere woorden, een slecht gekozen meubelstuk staat verschrikkelijk in een dergelijk huis, omdat elk vertrek zijn eigen afmeting, lichtwerking en akoestiek bezit. Verhoudingen luisteren nauw in een klein vertrek. Er is wel wat weggehaald, maar het meeste dak- en muurwerk is nog intact. Oude bouwsubstantie blijft volgens de eigenaar in twee gevallen behouden: als er sprake is van absolute schoonheid, of van absolute robuustheid. Hier is het laatste het geval, want een

middeleeuwse kelder afbreken is een gigantisch karwei. Langs de Volderstraat staat een hele rij 'nieuwe oude huizen'. Door de sterke toeloop van niet-Wijkers in de afgelopen decennia kunnen de echte oude Wijkers steeds moeilijker in hun eigen binnenstad wonen. Een groep ex-bouwvakkers heeft toen een historisch verantwoord plan ingediend, gebruikmakend van authentieke materialen, en dat werd goedgekeurd en uitgevoerd. Op het eerste gezicht is deze groep 'nieuwe huizen' niet te onderscheiden van hun eeuwenoude burens, natuurlijk ook doordat alle gevels wit zijn gepleisterd. Zo konden ze woekerend met bestaande ruimte, nieuwe woningen creëren. Inbreiding noemt men dit.

TRIVIAANT

Over het Veld van Mazijk, 'het groene hart van Wijk', lopen we naar de 'Nederhof', een groep fraaie middeleeuwse panden rond een binnenplaats. Een ervan beschikt over het beroemde Wijkse visgraatplafond, met in visgraatmotief gelegde kinderbalken van de voormalige galerij. Waarschijnlijk was dit vroeger het stadhuis. Zeker is in elk geval dat dit als verblijfplaats heeft gediend voor de gasten van de bisschop. Tegenwoordig zitten er verschillende cafés en restaurants. In de kerk treffen de leden van Oud-Utrecht voorbereidingen voor een 'Historisch Triviant'. De inleiding duurt me te lang en ik glip weg om nog wat door het oude Wijk te dwalen. Uit de kerk komend sla ik op de markt linksaf de Peperstraat in en loop door richting de Leuterpoort, waar je vanaf de dijk een aardig uitzicht hebt op het rivierenland. Vlakbij

staat een molen annex stadspoort, de 'Molen van Ruysdael' genoemd, maar de molen van de oude schilder stond een paar honderd meter verderop, aan de Dijkstraat. Een deel van de ronde ombouw is nog over. Van daar dwaal ik nog wat door het kasteelpark met schreeuwende kinderen, een bruidstoet en talmende wandelaars. Wolken schuiven voor de zon. Ineens krijgt het doorkijkje op een oud dijkhuis in het weiland erachter iets sinisters. Een sagenboek vertelt mij dat hier eens een dolgeworden kalf een hele nacht rond liep met een ketting om zijn nek. Hij maakte een vreselijk kabaal. Dat is geen normaal kalf, zeiden de Wijkers, een kalf doet nooit zo, en zeker niet zo lang. Niemand wist van wie het kalf was, en de volgende morgen was het beest ineens spoorloos verdwenen. Op de weg langs ditzelfde dijkhuis vertelde vroeger een meisje dat met een hondenkar rondliep, dat ze daar eens 's avonds ineens met kar en al werd opgetild en langs de kant van de weg gezet. Een paar dagen later kwam er een lijkstoet voorbij...

In ditzelfde kasteelpark werd ook een zwart beest met vurige ogen en monsterachtige klauwen gesignaleerd, een soort hellehond. De ingang van het oude kerkhof vind ik niet, anders had ik een afbeelding gehad bij het Wijkse spookverhaal van een kind dat met de helm op geboren was. Zo noemden ze het als een kind bij de geboorte een vlies om het hoofd had, er werden dan helderziende vermogens aan toegeschreven.

Het Wijkse kind met de helm stal de sleutels van het kerkhofhek en opende die. Aan degenen die waren meegelopen vertelde het kind hoe het al de doden bij de graven zag staan, en het kon vele details noemen van hun voorbije levens en hoe ze zich nu voelden. Maar tegenwoordig gelooft niemand meer in zulke zaken, voegde de oude vrouw die dit vertelde er mistroostig aan toe. Misschien rijden er wel teveel felgekleurde scootertjes, piepen er teveel mobiele telefoons en glijd je te snel van elders naar hier over comfortabele asfaltwegen. Nergens gedijen spokerijen zo goed als in stilte en isolement. Het park en de Wijkse spokerijen achter me latend, vertrekt een halve minuut nadat ik rustig wandelend weer op het pleintje van vanochtend ben aangekomen, de bus terug die mij binnen een half uur thuis brengt.

Deze Wijkse belden vielen voor het vaderland (Verzetsmonument)

De Bourgondische toren

INFORMATIE

- VVV Wijk bij Duurstede: Markt 24, 0343-575995. Onder meer informatie over het maandelijkse 'Cultureel Rondje' en over de festiviteiten rond het 700-jarig bestaan in 2000.
- Museum Dorestad: Volderstraat 15, 0343-571448, open di t/m zo 13.30-17 uur.
- Virtuele wandeling door Wijk: www.artlab.nl/wijkbijduurstede
- Virtuele rondleiding door het oude Dorestad: www.umat.maine.edu/~broich
- Dorestad-sibbe: Geeske Kruseman, 024-3228037, e-mail: hobbitons@wxs.nl

Wijk door de eeuwen heen

Wijk door de eeuwen heen

Wijk bij Duurstede, of Dorestad, werd al in de bronstijd bewoond, en misschien zelfs al daarvoor. Later legden Romeinen er een fort aan ter verdediging van hun noordgrens. Na 400 kwam het gebied aan de Friezen, rond 700 verjoegen de Frankische koningen hen. Binnen de wallen van het vervallen Romeinse fort kwam in 777 de eerste kerk van Wijk, een schenking van Karel de Grote. Rond 800 bestond Dorestad uit ki-

lometerslange lintbebouwingen ter weerszijden van de Kromme Rijn, een soort barakkenkamp met waarschijnlijk hier en daar een kerk. Niettemin was het een belangrijke Karolingische handelsnederzetting die tot in Zweden bekend was. Na enige tijd raakte het Rijk van Karel in verval en de Noormannen en andere rovers kregen vrij spel. De vikingen plunderden Dorestad in de negende eeuw keer op keer. Dat de

Kromme Rijn toen heel wat breder was dan nu, blijkt uit het feit dat een complete Vikingvloot van Utrecht kon afzakken naar Wijk. De laatste overval in 863 kwam Dorestad niet meer te boven. Het veranderde eeuwenlang in een anonieme agrarische nederzetting. Langzamerhand werd Utrecht een bisschoppelijk en bestuurlijk centrum en trok de handel aan die vroeger over Dorestad had gelopen. Rond het jaar 1000 duikt voor het eerst de naam Wijk op, waarschijnlijk de vroegere naam van het handelskwartier van Dorestad. Wijk kreeg in 1001 een klooster van de bisschop van Keulen. In 1256 verkocht de abdijs voor 400 marken Dorestad aan graaf Otto de Tweede, waarmee Wijk toeviel aan Gelre.

Gijsbrecht van Abcoude was leenheer van de Gelderse graaf en bisschop van Utrecht, en verleende Wijk op 12 maart 1300 stadsrechten. Wijk was nog niet meer dan twee straatjes, maar nu er eenmaal stadsrechten waren, volgde snel uitbreiding en een ommuring. Na het overlijden van de laatste afstammeling van Gijsbrecht, in 1459, viel de stad toe aan het bisdom Utrecht en het Sticht. Wijk mocht zich toen ook voor het eerst vertegenwoordigen in de Staten van Utrecht.

In 1455 werd David van Bourgondië tot bisschop van Utrecht gewijd. Hij kwam uit een van de belangrijkste families van Europa, en koos direct na zijn wijding het kasteel van Duurstede tot zijn residentie. Hij bouwde het uit tot

een machtige vesting. Zijn rijke hofhouding deed de hele Wijkse economie opbloeien; het hof werd ook een centrum van kunst en wetenschap. Vanaf toen heette de stad Wijk bij Duurstede. Rond 1580 eindigde de macht van de bisschoppen; de Tachtigjarige Oorlog brak uit en met de Unie van Utrecht verklaarden de Noordelijke Nederlanden zich tot een onafhankelijke, seculiere staat. De welvaart van Wijk bij Duurstede werd grotendeels gedragen door de bisschoppelijke pracht en praal en nu was die sterk tanende. Het eind van David was ook weinig glorieus; zo schijnt hij op een mestkar naar Amersfoort gevoerd te zijn, en hij werd begraven in de oudste mijter en met de oudste staf die er te vinden was. Zijn graf ging verloren tijdens een verbouwing van de Grote Kerk. Wijk was onder zijn invloed wel veranderd in een hoog ontwikkelde stadssamenleving met een rechtbank, een gasthuis, een Latijnse school en een rederijkerskamer.

Eind vorige, begin deze eeuw was Wijk door het ontbreken van voldoende werk, een van de armoediger steden in Nederland. Veel archeologisch materiaal over het oude Dorestad ging verloren doordat men de grond rondom Wijk intensief heeft omgewoeld op zoek naar skeletten. Opgedolven botten werden vermalen tot beendermeel om akkers mee te bemesten. Uit angst voor een veepestepidemie was in 1839

de handel in recente karkassen verboden. In de winter van 1841 waren velen werkloos door het koude seizoen en ontstond er een ware bone-rush, een lucratieve handel in botten waarbij de bodem over grote afstanden werd doorwoeld. Er schijnt, bijna ongelooflijk, minstens 500.000 kilo beenderen omhoog te zijn gekomen, waarbij ook enkele oude Dorestadse begraafplaatsen zijn aangetast. Daarbij kwamen ook potscherven, munten en sieraden boven, die de aandacht trokken van archeologen. Zo kwamen in 1842 en 1844 de eerste wetenschappelijke opgravingen tot stand.

Na de Middeleeuwen ging het Wijk nooit meer voor de wind. Het bleef een arme gemeente. De economische ontwikkeling bleef ook na de oorlog achter bij de rest van de regio, reden om de stad in 1965 tot groeigemeente te bestempelen, om woningzoekenden van de Heuvelrug en uit Utrecht op te vangen.

In 1969 werd Wijk een zogenaamde artikel-12 gemeente. Dankzij een gebrek aan voortvarende economische plannen is hier veel bewaard gebleven wat in andere steden door 'progressieve' gemeentebesturen en projectontwikkelaars is weggehaald.

Het tegenwoordige Wijk herbergt veel kunstenaars en welgestelden, opnieuw is het een welvarende plaats waar groei in zit. In 1965 woonden er slechts 4500 mensen, tegenwoordig alweer meer dan 22.000.